

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav hudební vědy

Zemanova kavárna
Seminární práce

V Brně dne 17.11. 2017

Monika Mikulová
UČO: 462090
Management v kultuře, 2017/2018
2. ročník kombinovaného studia
Předmět: Ochrana a regenerace
kulturních hodnot v území

Úvod

Pro svoji práci jsem si vybrala město Brno, ve kterém jsem se narodila a ve kterém

žiji. Jednou z nejzajímavějších čtvrtí Brna je pro mě jeho centrum, ve kterém se, dle mého názoru, mísí nejvíce architektonických stylů. Centrum odráží dějiny města v podobě svého historického jádra a centrum také nejzřetelněji ukazuje život Brňanů. Ať už akcemi na náměstí, či životem v mnoha kavárnách, bez kterých si Brno dnes nelze představit. Brno se stává častěji místem vyhledávaným turisty. Bohužel stále zůstává městem, do kterého turisté přijíždějí na dva až tři dny. Navštíví hrad Špilberk, katedrálu Petrov a vilu Tugendhat. Brno však může nabídnout mnohem víc, například stavby ze 30. let, kterých je v Brně nespočet a domnívám se, že jsou neprávem opomíjené.

1. Město Brno

Město Brno je druhým největším městem České republiky. Leží na Jižní Moravě, 210 km jihovýchodně od hlavního města České republiky, Prahy, a 134 km severně od Vídně. Blízkost k Vídni je v historickém vývoji města důležitá.

Brno bylo založeno v roce 1091, jak zmiňuje Kosmova kronika. První zprávu o počtu obyvatel evidujeme v roce 1343, píše se o přibližně 6000 obyvatelích. Toto číslo s rozvojem a zvětšováním města neustále narůstá. Důležitým milníkem je pro Brno rok 1919, kdy bylo vytvořeno tzv. Velké Brno.

Dnes má město Brno 377 440 obyvatel (údaj z roku 2015). Ve městě, zvláště v jeho centru, se nachází nespočet historických památek. Mezi nejznámější památky města nesporně patří Stará radnice, katedrála Petrov, hrad Špilberk. Kromě historických památek se město může pyšnit nespočtem moderních staveb, tedy staveb z meziválečného období. Brno se proslavilo stavbou od architekta Miese van Der Rohe, vilou Thugendhat, nacházející se v Černých polích. V celém městě je z meziválečného období nespočet staveb, které Brnu vtiskly nezaměnitelnou podobu.

Rozvoj města přerušila druhá světová válka a následný poválečný vývoj v Československu. Na podobě Brna, zvláště při příjezdu do něj, se podepsala panelová výstavba ze 70. let, která prakticky celé město obemyká. Po roce 1989 se město rozvíjí převážně do šířky a mění podobu předměstí a přilehlých vesnic. Ráz historického centra města ovlivňuje například výstavba nového Špalíčku. Město nejvíce a nejvýrazněji změnilo podobu ve své městské části Brno-Bohunice v podobě výstavby Kampusu. Významnou stavbou, která město změnila jak architektonicky, tak kulturně je výstavba Janáčkova kulturního centra, která byla započata v roce 2015.

1.1. Velké Brno

Na podobu města Brna měl velký vliv rok 1918, tedy rok založení samostatného Československého státu. Z města Brna závislého na Vídni se stává samostatné centrum hospodářské, politickosprávní a kulturní. Veřejné záležitosti přechází z německých rukou do české správy.

Zásadním milníkem v rozvoji města je rok 1919, ve kterém bylo k městu připojeno 23 předměstských obcí. Tak bylo vytvořeno tzv. Velké Brno. Město narostlo do výše téměř 250 tisíc obyvatel. Důležitým prvkem, kromě rychlého nárůstu počtu obyvatel, bylo i národnostní složení obyvatel. Do roku 1919 bylo město Brno převážně německé. Posunutí hranic města mělo za následek nárůst počtu obyvatel české

národnosti, a to na 72,4 %. Avšak s českým obyvatelstvem z připojených vesnic vyvstala potřeba rozšíření infrastruktury, mimo jiné, potřeba tyto obyvatele vzdělávat. Bylo nutné zajistit dostatek školních budov, budov státní správy a v neposlední řadě soukromého bydlení. Zajímavostí je, že se již v této době mluví o potřebě přesunutí hlavního nádraží. Byly postaveny například: budova pošty na hlavním nádraží, ubytovací zařízení pro studenty na ulici Cihlářské, také školy, např. na ulici Křídlovická. Stavební rozmach zasáhl výstavbu obytných domů i soukromých vil. V této době byly postaveny obytné domy v Maloměřicích i v Masarykově čtvrti.

Na kulturní a vědecký rozvoj města mělo velký vliv založení Masarykovy univerzity v roce 1919. Období je také obdobím rozkvětu průmyslu. Po roce 1918 tvořily brněnské textilní závody asi jednu třetinu československého vlnářského průmyslu. Ten však posléze ustupuje a do popředí se dostává kovoprůmysl, slévárenský průmysl, cihelny. Fabriky se z německého držení dostávají do českých rukou. Koncem roku 1920 však Brnem otřásají dělnické bouře a stávkový. Je to období nově nabyté svobody, vymezení se starému – všemu, co souviselo s rakouským mocnářstvím a hledání nových českých cest.

1.2. Společenský rozvoj města v meziválečném období

Společenský život ve městě podporuje výstavba veřejných staveb. Městské lázně, kostely, obchodní domy, bankovní domy, ale i restaurace a kavárny. Tvář města se mění převážně díky novému modernímu architektonickému pojetí. Snaha překonávat vše německé a hledání nových moderních českých cest zasahuje do všech součástí života. Německá historizující architektura je ve 20. a 30. letech nutně překonána rodící se českou modernou.

V letech 1925–1927 v Brně vzniká první moderní funkcionalistická stavba na území Československa. Byla postavena Zemanova kavárna. Kavárna navržená na zakázku podnikatele Josefa Zemana. Tato, ve své době přelomová stavba, byla předzvěstí vyvíjejícího se moderního města.

2. Bohuslav Fuchs

„Moderní Brno bez Fuchse není myslitelné.“¹

Bohuslav Fuchs je nejvíce spojován se svou profesí architekta, byl však i urbanista, teoretik architektury, profesor na Vysoké škole technické v Brně a na Uměleckoprůmyslové škole ve Zlíně. Žil v letech 1895 – 1972. V meziválečných letech byl architektem městské projekční a regulační kanceláře, která se zásadním způsobem podílela na novém urbanistickém řešení města Brna.

Jako většina brněnských architektů, byl i Bohuslav Fuchs velmi činný ve spolkové činnosti. Byl v redakční radě brněnského architektonického časopisu Index. Brněnští architekti byli v kontaktu s holandskou skupinou De Stijl, od kterých přebírali evropské názory na moderní architekturu.

Pro tvorbu Bohuslava Fuchse bylo zásadní setkání s architektem a představitelem moderní architektury Le Corbusierem. Le Corbusier navštívil Brno a svou

přednáškou ovlivnil tvorbu Bohuslava Fuchse hned v počátku. Všech pět „Corbusiérovy principů“ Fuchs uplatňuje již při stavbě Zemanovy kavárny, která je proto první moderní dokonale funkcionalistickou stavbou v Brně. Bohuslav Fuchs je autorem, či spoluautorem nespočtu brněnských staveb, které značně ovlivnily tvář města. Za všechny uvádím jen zlomek: Hotel Avion, Brněnské výstaviště – pavilon města Brna, Poštovní úřad, Palác Alfa, Mateřská škola a základní škola Křídlovická, hotel Slovan.

3. Zemanova kavárna

Poblíž městského divadla, dnes Mahenova, stála původní kavárna Café shop. Uvádí se, že byla nevalné úrovně. Kavárník Josef Zeman tento objekt koupil a rozhodl se pro jeho zboření a pro stavbu kavárny nové moderní. Jeho rozhodnutí, postavit novou moderní kavárnu, můžeme připisovat euforii po založení republiky a snaze vymezit se proti dekorativní architektuře CK mocnářství a také vytvořit originální stavbu.

Kavárnu pro Josefa Zemana navrhl Bohuslav Fuchs v roce 1925. Postavena byla v roce 1926. Na vzhled kavárny, posléze na celou Fuchsovu tvorbu, mělo velký vliv jeho setkání s Le Corbusierem. Při stavbě kavárny se inspiroval a snažil se držet 5 základních funkcionalistických principů. Propojení interiéru s exteriérem pomocí zapouštěcích oken, použití skeletové konstrukce, která umožňuje volnou dispozici. Volné průčelí a plochá střecha.

Pozemek připadající ke kavárně byl od okolního parku oddělen nízkou zídou, která nebránila ve výhledu a ve vnímání prostoru okolo kavárny. Ke kavárně byl navržen hudební pavilon, který však nebyl realizován.

V původním interiéru byly použity parkety a jednoduché vybavení. Mramorové stolky se železným podnožím, židle tonetky. Byl to jednoduchý prostý interiér. Informace o interiéru jsou jen kusé, protože se, bohužel, žádné fotografie původního interiéru nedochovaly. V poválečné době byly kavárny považovány za buržoazní přežitek, a tak v 50. letech byla kavárna znárodněna. Objekt posléze sloužil jako mateřská škola i jako skladiště. V roce 1965 byl objekt zbořen, aby ustoupil stavbě nového divadla. Sám autor stavby se angažoval v jejím zachování, předložil upravené plány pro stavbu nového divadla, avšak nezdárně.

4. Rekonstrukce vs. replika

Rekonstrukce jako návrat k původnímu stavu budovy.

V případě Zemanovy kavárny nehovoříme o rekonstrukci, ale o stavbě repliky, která proběhla v roce 1995, protože původní budova byla v roce 1964 zbořena. Rekonstrukcí prošla replika v roce 2012. Téma Zemanovy kavárny se mi jeví natolik zajímavé a exemplární v přístupu k odkazu a k památkám, že ač jsem si vědoma odchýlení se od zadání práce, budu se dále věnovat Zemanově kavárně z pohledu stavby její repliky v roce 1995 a z pohledu její rekonstrukce v roce 2012. Na

Zemanově kavárně je možné pozorovat, jak je možné architekturu zachovat v jejím původním záměru i čistém slohu a bohužel i to, jak je lehké odkaz moderny zničit.

4.1. Stavba repliky

4.1.1. Happening

16. listopadu 1991 uspořádali mladí architekti Zbyněk Pech a Jana Janíková happening s názvem Druhé vytýčení Zemanovy kavárny. Účastníci akce vytyčili kolíky a pásy původní dispozici Zemanovy kavárny. Nafouknutými balónky naznačily objem stavby a kolemjdoucí zvali na kávu. Tento happening se dále vyvinul ve skutečnou ideu postavení repliky Zemanovy kavárny. Rok 1991, tedy doba polistopadová, může evokovat podobnost nálad v Brně po založení Československa. Bylo by i dnes, v roce 2017, něco takového možné?

4.1.2. Replika Zemanovy kavárny

Oba autoři happeningu, Zbyněk Pech a Jana Janíková, vypracovali projekt pro stavbu Zemanovy kavárny. Tento projekt, oproti původnímu, rozšířili o jedno suterénní patro, jinak se projekt držel původního Fuchsova plánu, který zahrnoval i výstavbu hudebního altánu, který ale v roce 1925 nebyl realizován.

Kavárna je oproti původní stavbě umístěna v parku na nároží ulice Divadelní a Jezuitská. Objekt zvenku působí velmi skromně, jednoduše, přímočaře. Z pohledu dnešního uživatele mi připadá umístění vchodu příchozímu neznalému návštěvníkovi vcelku skryté. Zdali vchod původní kavárny v roce 1926 lépe navazoval na korzo se mi nepodařilo zjistit.

Protože interiér původní Zemanovy kavárny nebyl zdokumentován, pro vybavení interiéru repliky byly použity fotografie interiérů jiných Fuchsových staveb. Interiér byl vybaven jednoduchým nábytkem. Židlemi značky Thonett a stolký na kovovém podnoží.

Nově postavená kavárna musela odpovídat i novým předpisům, např. požárním a hygienickým, což ovlivnilo interiér, ne ale očividně.

Stavba replik funkcionalistických staveb není v Evropě úplně běžná. Kromě repliky v Brně jsou ještě postavené repliky v Barceloně a v Rotterdamu.

Replika kavárny byla slavnostně otevřena v den stého výročí narození Bohuslava Fuchse.

4.1.3. Rekonstrukce repliky

V říjnu v roce 2011 koupil Zemanovu kavárnu Igor Fajt, podnikatel a „milovník umění“, se všemi závazky a dluhy, který minulý majitel zanechal. Započal rozsáhlou rekonstrukci, která, včetně ceny za budovu, dosáhla částky padesáti milionů korun. Tato rekonstrukce však od svého začátku budí negativní reakce.

Při pohledu na kavárnu je největší patrnou změnu umístění klimatizace na její střeše. Dle mého názoru jde o velmi cizorodý prvek, který je možná funkční, ale esteticky

není přitažlivý a znevažuje ráz a čistotu celé stavby. Byla vyměněna okna, která mají silnější rám a působí mnohem hamatněji.

Největší změny ale nastaly v interiéru stavby. Prostor kuchyně byl probourán, bylo přestavěné schodiště. Pro návštěvníka je největší a nejviditelnější změnou interiéru restaurace nový bar. Je umístěný uprostřed restaurace a svou hmotou ovlivňuje celé vnímání prostoru kavárny. Bar navrhl a vytvořil sklář Josef Divín. O Josefu Divínovi se mluví jako o nejvýraznějším výtvarníkovi mladé sklářské generace, pochybuji však o jeho znalosti historie a prostoru stavby, do které bar navrhl. Tento bar je pro interiér meziválečných let naprosto nepřijatelný. Působí těžkopádně a v interiéru lacině.

I další změny, jako je užití industriálních lustrů, umístění textilií a nového polstrovaného nábytku neodpovídají interiéru dvacátých let. Použití industriálních lustrů v obytných interiérech se rozšířilo až na přelomu tisíciletí. Celý interiér působí velmi nekompaktně a neprofesionálně. O podobnosti interiéru s interiéry 20. let nemůžeme hovořit. Interiér byl několikrát obměněn, avšak jednoduchosti 20. let se stále vzdaluje.

Nízká zídka ohraničující pozemek kolem kavárny byla zvýšena, stavba tak při pohledu od centra působí poněkud utopeně.

5. Repliky ano, či ne

Původním záměrem stavby repliky bylo zajisté obnovení a následné zachování odkazu moderní architektury meziválečného Brna a pocta jejímu autorovi, architektu Bohuslavu Fuchsovi. Provoz kavárny a celé budovy byl však nad rámec možností původního majitele. Společnost se zadlužila a kavárna musela být prodána. Stavba se dostala do rukou nového majitele, který zahájil nevyhnutelné opravy. Opravy nemusely být nijak konzultovány ani korigovány, protože se jedná o repliku, a na repliky se zákon o ochraně kulturního dědictví nevztahuje. Je tedy vlastně s podivem, že v kavárně nedošlo k větším a závažnějším zásahům.

Stavíme-li repliky, nemáme se k nim chovat jako k originálům? A jestliže ano, neměly by takové projekty být podporovány či spravovány městem? Jaký mechanismus na ochranu replik zvolit, aby stavební zásah, podobný tomu v Zemanově kavárně, nemohl být proveden? Jsem si vědoma přemrštěnosti následujícího srovnání, ale dovedeme si představit, co by způsobilo v odborné ale i laické obci, kdyby byla přestavěna vila Tugendhat?

Podíváme-li se na smutný příběh Zemanovy kavárny, je vůbec žádoucí repliky stavět? Jaký význam či přínos má Zemanova kavárna nyní? Můžeme se zamýšlet nad těmito otázkami a hledat na ně odpovědi. Možná by bylo zajímavé se inspirovat v zahraničí, jak jsou otázky využití replik řešeny tam.

Seznam použité literatury:

Vladimír Burian, kolektiv autorů a spolupracovníků. Dějiny města Brna 1. 1. vyd. Brno, Blok, 1969, 296s.

Vladimír Burian, kolektiv autorů a spolupracovníků. Dějiny města Brna 2. 1. vyd. Brno, Blok, 1973, 380s.

Iloš Crhonek, autorský kolektiv. Brno v architektuře a výtvarném umění. Blok, 1981, 408s.

C.Hálová-Jahodová. Brno, stavební a umělecký vývoj města. 1. vyd. Praha, Pražské nakladatelství V.Poláčka, 1947, 371s.

Karel Kuča. Brno vývoj města, předměstí a připojených vesnic. 1. vyd. Praha, Baset, 2000, 645s. ISBN 80-86223-11-6

Ing. Arch. Dušan Riedl, PhDr. Bohumil Samek. Moderní architektura v Brně 1900-1965, Průvodce. Svaz architektů Československé socialistické republiky, 1967. 131s.

Kolektiv autorů. **Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích 2 c/f**, Encyklopedie Diderot, 1999, 534s. ISBN 80-902555-4-X (2.svazek)

Klára Obručová. Jitak Skočková, malba/Josef Divín, sklo. (cit 2.listopadu 2017) <https://www.mestovsetin.cz/jitka-skockova-malba-josef-divin-sklo/d-517714>

Eliška Kolínková. Už není přesná, kritizují nově otevřenou kavárnu architekti. (cit. 8. listopadu 2017) https://brno.idnes.cz/uz-neni-presna-kritizuji-nove-otevrenou-zemanovu-kavarnu-architekti-1ku-/brno-zpravy.aspx?c=A120809_1814087_brno-zpravy_bor

Petr Jeřábek. Zemanova kavárna: Autorům vadí opravy. (cit. 8. listopadu 2017) https://brnensky.denik.cz/zpravy_region/zemanova-kavarna-autorum-vadi-opravy-20120528.html

Citace:

1 Pavel Jirásek. Evropský architekt Bohuslav Fuchs, Česká televize, 2016, citace Vladimír Šlapeta

Obrazová příloha:

1. Zemanova kavárna, exteriér, původní stavba

Zdroj: <http://www.tugendhat.eu/cz/zemanova-kavarna.html>; cit. 2.11. 2017

2.Zemanova kavárna, exteriér, současný stav

Zdroj: archiv autora

3.Interiér Zemanovy kavárny, replika, po 1995

<http://www.bam.brno.cz/objekt/c102-zemanova-kavarna?filter=code>, cit. 2.11.2017

4., 5., 6. Interiér Zemanovy kavárny, po rekonstrukci repliky, po 2012

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1154158-novy-nazev-novy-interier-zemanova-kavarna-se-po-rekonstrukci-otevrela>, cit. 2.11.2017

7., 8.Interiér Zemanovy kavárny, současný stav

Zdroj: archiv autora

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

